

С. О. Линник,
кандидат наук з державного управління,
директор Українського інституту стратегічних досліджень
Міністерства охорони здоров'я України (м. Київ)

УДК 338.35

РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНИХ СТРАТЕГІЙ ЩОДО ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Узагальнено положення міжнародних стратегій, які спрямовані на створення умов для забезпечення населення повноцінним та раціональним харчуванням. Висвітлено державно-управлінські та соціально-медичні аспекти проблем, пов'язаних із нездоровим харчуванням. Обґрунтовано пріоритетні напрями вирішення цієї проблеми в Україні.

Ключові слова: міжнародні стратегії, ВООЗ, харчування, безпека, нормативно-правова база.

Важливим завданням у сфері збереження і зміцнення громадського здоров'я та забезпечення майбутнього України є удосконалення державної політики у сфері харчування населення та забезпечення раціонального збалансованого харчування, особливо підрастаючого покоління [1].

Проблеми в харчуванні населення є несприятливим наслідком процесів глобалізації, що відбуваються у сфері забезпечення населення продуктами харчування, а також перетворення в умовах економічної кризи якості харчових продуктів на суто економічну категорію. Це призводить до розвитку “прихованого голоду” внаслідок дефіциту мікронутрієнтів — мінеральних речовин і вітамінів, що проявляється симптомами маладаптації — зниження неспецифічної резистентності до несприятливих чинників оточуючого середовища фізичної, хімічної та біологічної природи на тлі підвищеної потреби в мікронутрієнтах при сучасному способі життя за умов великого психоемоційного навантаження на людину [2; 3].

Нераціональне харчування призводить до значних витрат на лікування, діагностику, догляд за хворими та їх реабілітацію. Економічні розрахунки свідчать про суттєві збитки, пов'язані з втратами для виробництва у зв'язку із захворюваннями, а також втрати доходів для сімей. У Німеччині ці витрати становлять 83,5 млрд. марок, або 30 % загальних витрат у системі охорони здоров'я, у США — 137 млрд. доларів на рік [4].

Останніми роками в масштабах всього світу зростає рівень уваги до здорового харчування та пріоритетності дій у цій сфері. Цій проблематиці присвячені роботи провідних учених (А. М. Сердюк, Ю. І. Кундієв, А. М. Нагорна, В. П. Широбоков, В. Ф. Москаленко, Т. С. Грузева, Г. Л. Апанасенко, Ю. В. Єрмолова, І. М. Горбась). Результати спеціальних досліджень свідчать, що нераціональне та незбалансоване харчування є одним з найважливіших факторів ризику у виникненні серцево-судинних захворювань, раку, дисметаболічних порушень, остеопорозу, карієсу, виснаження та інших патологічних станів [5; 6; 7; 8; 9].

Незважаючи на багаточисельні наукові дослідження, присвячені забезпеченню населення раціональним збалансованим здоровим харчуванням, зазначена проблема залишається глобальною соціально-економічною проблемою, вирішення якої потребує консолідації зусиль на світовому, регіональному та національному рівнях. В Україні ця проблема майже не досліджувалась наукою “Державне управління”.

Мета роботи — систематизувати стратегії міжнародних організацій з вирішення проблем харчування людства з проектуванням на національну систему охорони здоров'я та визначити пріоритетні завдання держави щодо забезпечення реалізації цих положень.

Найважливішим аспектам проблеми харчування людства були присвячені численні міжнародні форуми останніх десятиліть, зокрема Римська міжнародна конференція, П'ятдесят третя та П'ятдесят п'ята (2000, 2002) сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я, Глобальний форум з питань продовольства (Марокко, 2002).

У 2000 році ВООЗ розробила Глобальну стратегію запобігання неінфекційним захворюванням та боротьби з ними [10; 11; 12], яка ґрунтується на раціональному харчуванні, здоровому способі життя та фізичній активності. Основою для досягнення успіху в розробці стратегії щодо неінфекційних захворювань, пов'язаних зі способом життя, особливостями харчування та фізичною активністю, слугує досвід, накопичений Програмою ВООЗ CINDI (*Countrywide Integrated Noncommunicable Disease Intervention* — Загальнонаціональна програма інтегрованої профілактики неінфекційних захворювань) [13].

У 2000 році була затверджена Декларація Об'єднаних Націй, унікальність та універсальність якої щодо покращення життя населення світу до 2015 року полягає в її довгостроковості та можливості бути адаптованою для кожної країни. У ній йдеться про скорочення масштабів голоду, охорону материнства і дитинства, боротьбу з ВІЛ, малярією, туберкульозом тощо. Усі ці завдання стали відомими як “Завдання розвитку тисячоліття” [14].

На Саміті тисячоліття (2002 р.) було проголошено вісім найважливіших першорядних завдань розвитку людства, які повинні бути досягнуті до 2015 року. Чотири з них стосуються безпосередньо охорони здоров'я, а перших два — спрямовані на забезпечення добробуту — викорінення злиднів і голоду, продовольче забезпечення і харчування. Підкреслена значущість та відповідальність сектору охорони здоров'я завдяки “внеску в боротьбу з бідністю як частки всеосяжних міжсекторальних зусиль”. Резолюцією тисячоліття поставлено за мету зменшити наполовину відсоток людей, які живуть за межею бідності, та людей, які страждають від недоїдання [15].

Підхід ВООЗ побудовано на тому, що існують незаперечні дані щодо наявності невеликої кількості чинників ризику та причинних умов, які є загальними для основних неінфекційних захворювань. Ця спільність означає, що комплексні заходи проти чинників ризику, які здійснені в медико-соціальному аспекті, можуть знижувати захворюваність на основні неінфекційні хвороби та покращувати стан здоров'я населення [16].

Проте дотепер в Україні не впроваджено достатніх міжсекторальних зусиль щодо профілактики неінфекційних захворювань, не отримано позитивних результатів щодо здоров'я населення. Тому поширеність хронічних неінфекційних захворювань, пов'язаних зі способом життя та нераціональним харчуванням, залишається актуальною проблемою охорони здоров'я.

Фактичне харчування населення України знаходиться в тісному зв'язку із соціально-економічним становищем. Високий рівень бідності населення та встановлений низький прожитковий мінімум у країні не забезпечують можливість раціонального харчування, що призводить до підвищеного споживання більшістю населення тваринних жирів, вуглеводів та недостатнього споживання білків, овочів та фруктів [17]. Неприпустимо низьким є рівень освіти населення з питань раціонального харчування та обізнаності громадян України щодо ризиків розвитку неінфекційних хронічних хвороб, які пов'язані з нераціональним харчуванням.

Сьогодні системи охорони здоров'я, освіти та науки є потужними впливовими силами пропаганди вибору здорового способу життя не тільки для учнів, але і для їхніх сімей та суспільства у цілому. Доведено, що навчальні заклади та заклади охорони здоров'я, особливо первинного рівня надання медичної допомоги населенню,

є стратегічними осередками, через які можливо ефективно формувати у населення мотивацію до здорового способу життя та здорового харчування.

У Глобальній стратегії ВООЗ з харчування, фізичної активності і здоров'я (2004 р.) зазначається, що раціон харчування і фізична активність впливають на здоров'я як у сукупності, так і окремо: наслідки режиму харчування й рівня фізичної активності для здоров'я найчастіше взаємодіють, особливо щодо ожиріння, однак фізична активність дає додаткові переваги для здоров'я, які не залежать від раціону та режиму харчування [18].

Радою Європи у резолюції щодо здорового харчування в школах "Healthy Eating in Schools" (2005 рік) проголошено, що доступ до нешкідливого здорового харчування є одним з основних прав людини. Відповідно до рекомендацій в Україні впроваджено цілісний підхід до здорового харчування, який охоплює питання постачання здорової їжі, просвітницькі заходи щодо адекватного споживання, пропаганду фізичної активності серед учнів і залучення самих школярів до розробки стратегій здорового харчування протягом шкільного життя [19].

У 2008 році Кабінетом Міністрів України схвалена Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми "Здорова нація" на 2009–2013 роки (розпорядження від 21 травня 2008 р. № 731–р), в якій визначені шляхи сприяння раціональному харчуванню населення України:

- інформування населення про склад та безпечність харчових продуктів;
- забезпечення доступності безпечних харчових продуктів у достатній кількості та асортименті для кожної людини, задоволення її потреб у повноцінному харчуванні;
- підвищення рівня культури харчування з урахуванням національних традицій, збільшення в раціоні харчування частки овочів, фруктів, рослинних жирів, білого м'яса та риби, відмови від надмірного споживання жирів тваринного походження, солі, цукру, копчених та смажених продуктів;
- розроблення та прийняття комплексних заходів з поліпшення якості та підвищення культури харчування населення;
- інформаційна підтримка переваг здорового способу харчування.

Останніми роками у багатьох країнах світу з метою усунення хронічної нестачі вітамінів, мікроелементів та інших необхідних сполук у раціон харчування додаються фортифіканти під час промислового виробництва продуктів харчування, створюються цільові програми для окремих груп населення, які мають на меті використання терапевтичних форм нутрієнту для подолання дефіциту.

У листопаді 2010 року у Вашингтоні (США) була проведена Перша глобальна конференція з біофортифікації, яка окреслила основні стратегічні та інвестиційні напрями біофортифікації. У результаті проведення цього заходу було визначено, що поступальний прогрес у вирішенні проблеми якісного харчування може бути досягнутий за рахунок:

- 1) селекції високоврожайних і високопоживних сільськогосподарських культур;
- 2) забезпечення біодоступності та ефективності вітамінів та мінералів у високопоживних лініях (сортах) рослин.

На виконання завдань цього напрямку Національною академією наук України розроблена концепція, яка схвалена Постановою Президії Національної академії наук України від 8 червня 2011 р. № 189 "Про схвалення проекту Концепції Державної науково-технічної програми "Біофортифікація та функціональні продукти на основі рослинної сировини на 2012–2016 роки". Виконання заходів науково-технічної програми передбачає розробку технологічних прийомів підвищення вмісту та складу мікронутрієнтів (вітаміни та мікроелементи), а також біофортифікації для підвищення вмісту білків, жирів, вуглеводів у сільськогосподарсько важливих культурах України з метою покращеного збалансованого харчування та профілактики виникнення низки захворювань (онкологічних, серцево-судинних, остеопорозу та

ін.). Будуть розроблені функціональні харчові продукти з підвищеним вмістом макро- та мікроелементів, вітамінів та функціональних метаболітів природного походження (сквален, рутин, флавоноїди тощо).

Для ефективного впровадження результатів програми необхідно:

- забезпечити пріоритетний розвиток геноміки рослин для отримання нових джерел високоякісної, корисної для здоров'я їжі;
- розробити та прийняти технічні регламенти щодо продуктів харчування;
- розробити національні стандарти для дотримання вимог технічних регламентів щодо харчових продуктів та продовольчої сировини;
- законодавчо закріпити посилення відповідальності виробника за випуск харчової продукції, яка не відповідає встановленим вимогам, та фальсифікованої харчової продукції;
- удосконалити механізми контролю якості харчових продуктів та продовольчої сировини, що виробляються в Україні та постачаються з-за кордону;
- законодавчо забезпечити умови для інвестицій у виробництво вітамінів, ферментних препаратів для харчової промисловості, пробіотиків та інших харчових інгредієнтів, продуктів масового споживання, збагачених вітамінами і мінеральними речовинами, продуктів функціонального призначення, дієтичних (лікувальних і профілактичних) продуктів, продуктів для харчування здорових і хворих дітей.

З метою узагальнення у єдиному державному документі окремих напрямків діяльності в галузі забезпечення продовольчої безпеки, попередження кризових продовольчих ситуацій шляхом узагальнення окремих напрямків діяльності в галузі забезпечення продовольчої безпеки, врегульованих різними правовими актами, розроблено проект Закону України "Про продовольчу безпеку в Україні", який прийнято за основу постановою Верховної Ради України 14 червня 2011 р. № 3498-VI.

На сьогодні практично всі цивілізовані країни світу мають закони про продовольчу безпеку, доктрини продовольчої безпеки, концепції щодо забезпечення продовольчої безпеки (на конкретні періоди), довгострокові і короткострокові стратегії продовольчої безпеки та відповідні державні і регіональні програми забезпечення продовольчої безпеки.

Прикладом країн, де діють закони про продовольчу безпеку, можуть бути країни СНД — Російська Федерація, Білорусь, Казахстан та інші. У Росії області та міста мають право на власні закони про продовольчу безпеку (наприклад, Закон "Про продовольчу безпеку м. Москви").

У Законі України "Про основи національної безпеки України" продовольчу безпеку виділено серед визначальних сфер забезпечення національної безпеки, а критичний стан з продовольчим забезпеченням населення, неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів віднесені до загроз національної безпеки України.

У законопроекті визначені правові, економічні та організаційні основи діяльності держави, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні продовольчої безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, та встановлена відповідальність держави за належний рівень харчування населення. Його дія поширюється на галузі, що забезпечують виробництво продукції сільськогосподарського та рибного господарства, її заготівлю, зберігання, переробку та реалізацію, аграрну науку та освіту, вирішення продовольчих і соціальних проблем.

Таким чином, міжнародні організації докладають значні зусилля для формування здорового харчування населення. Серед проблем, на розв'язання яких орієнтовано сучасні стратегії ООН, Європейського бюро ВОЗ, Ради Європи та Євросоюзу, є забезпечення населення поживним харчуванням, чистою питною водою і чистим повітрям, мотивація населення до здорового харчування.

Проблеми щодо забезпечення населення здоровим харчуванням та наслідків, які пов'язані із незбалансованим та недостатнім харчуванням, усуваються міжнародною спільнотою шляхом впровадження країнами відповідних урядових програм, які враховують стратегії та рекомендації міжнародних організацій, а також моніторингу і звітності щодо їх результатів.

Разом з тим в Україні продовжують існувати проблеми досягнення забезпеченості усіх верств населення раціональним та збалансованим харчуванням, особливо підростаючого покоління, продовольчого самозабезпечення за основними видами харчових продуктів; забезпечення виробництва продовольства в обсязі та асортименті, достатньому для харчування за науково обґрунтованими нормами; відповідності харчових продуктів вимогам безпечності для здоров'я людини; повноцінності харчування.

Подальші наукові дослідження доцільно проводити в площині обґрунтування фінансової компоненти забезпечення реалізації міжнародних стратегій у сфері харчування людства.

Список використаних джерел

1. Москаленко, В. Ф. Особливості харчування населення України та їх вплив на здоров'я [Текст] / В. Ф. Москаленко, Т. С. Грузева, Л. І. Галієнко // Науковий вісник Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. — 2009. — № 3. — С. 64–73.
2. Гуліч, М. П. Раціональне харчування та здоровий спосіб життя — основні чинники збереження здоров'я населення [Текст] / П. М. Гуліч // Проблеми старення и долголетия. — 2011. — Т. 20, № 2. — С. 128–132.
3. Шабров, А. В. Биохимические основы действия микрокомпонентов пищи [Текст] / А. В. Шабров, В. А. Дадали, В. Г. Макаров. — М. : Авваллон, 2003. — 166 с.
4. Грузева, Т. С. Харчування різних груп населення України в сучасних умовах стратифікації суспільства / Т. С. Грузева [Електронний ресурс] Інститут екогігієни и токсикологии им. Л. И. Медведя. — URL : http://www.medved.kiev.ua/arh_nutr/art_2004/n04_4_6.htm.
5. Грузева, О. В. Вплив харчових чинників на здоров'я населення [Текст] / О. В. Грузева, Г. В. Іншакова, В. Г. Яковенко // Главный врач. — 2008. — № 11. — С. 71–72.
6. Зеліско, Н. Б. Підвищення ролі кормовиробництва у контексті вирішення продовольчої проблеми [Текст] / Н. Б. Зеліско // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Економіка та менеджмент”. — 2009. — Вип. 4 (35). — С. 53–58.
7. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти [Текст] / за ред. Е. М. Лібанової. — К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. — 248 с.
8. Comparative analysis of nutrition policies in the WHO European Region / A comparative analysis of nutrition policies and plans of action in WHO European Member States, May 2006 / EUR/06/5062700/BD/2, 25 August 2006 [Electronic Resource] WHO / Europe | World Health Organization Regional Office for Europe. — URL : http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/149782/istanbul_conf_20ebd02.pdf.
9. Food and health in Europe: a new basis for action [Text] / Edited by Aileen Robertson, Cristina Tirado, Tim Lobstein [et al.]. — WHO, 2002. — 385 p. (WHO regional publications. European series ; No. 96)
10. Global strategy for the prevention and control of noncommunicable diseases Report by the Director-General [Fifty-Third World Health Assembly, A53/14, 22 March 2000] [Electronic Resource] WHO | World Health Organization. — URL : http://apps.who.int/gb/archive/pdf_files/WHA53/ea14.pdf.
11. European strategy for the prevention and control of noncommunicable diseases — second draft / Meeting of WHO National Counterparts for European Strategy on Noncommunicable Diseases (NCD), 18 May 2006 [Electronic Resource] European Men's Health Forum. — URL : http://www.emhf.org/resource_images/WHOstrategy2nddraft.pdf.
12. Action plan for the global strategy for the prevention and control of noncommunicable diseases (2008–2013) [Text]. — Geneva : WHO, Regional Office for Europe, 2008. — 42 p.
13. Стратегия предупреждения хронических заболеваний в Европе. Основное внимание действиям общества по укреплению общественного здоровья. Видение стратегии с позиций CINDI [Электронный ресурс] ЕРВ ВОЗ | Всемирная организация здравоохранения

- Европейское региональное бюро. — URL : http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/134849/E83057R.pdf.
14. Цели в области развития, поставленные в Декларации тысячелетия [Electronic Resource] Millennium Development Goals (MDGs). — URL : <http://www.un.org/millenniumgoals/index.shtml>.
15. 55/2. United Nations Millennium Declaration / Resolution adopted by the General Assembly [without reference to a Main Committee (A/55/L.2); 8th plenary meeting, 8 September 2000] [Electronic resource] United Nations. — URL : <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>.
16. Сердюк, А. М. Профілактика неінфекційних захворювань, що пов'язані зі способом життя, особливостями харчування та фізичною активністю, — вагомий напрям національної стратегії охорони здоров'я населення України [Текст] / А. М. Сердюк, Н. С. Полька, М. П. Гуліч // Журнал Академії медичних наук України. — 2010. — Т. 16, № 2. — С. 299–306.
17. Вербицька, Г. Л. Проблеми бідності та рівня життя населення України / Г. Л. Вербицька // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [зб. наук. пр.]. (Вісник Національного університету “Львівська політехніка”; № 691). — Львів, 2010. — С. 305–309 [Електронний ресурс] Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету “Львівська політехніка”. — URL : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10045/1/47.pdf>.
18. Глобальная стратегия по питанию, физической активности и здоровью / Всемирная организация здравоохранения. — Женева, 2004. — 18 с. [Электронный ресурс] ВОЗ | Всемирная организация здравоохранения. — URL : http://whqlibdoc.who.int/publications/2004/9244592223_rus.pdf.
19. Resolution ResAP (2005) 3 on healthy eating in schools (adopted by the Committee of Ministers on 14 September 2005 at the 937th meeting of the Ministers' Deputies) [Electronic resource] Council of Europe. — URL : http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/public_health/nutrition_food_consumer_health/Resolution%20AP-2005-3%20HEALTHY%20EATING%20SCHOOLS.asp.

Надійшла до редакції 10.03.2013

Линник С. А. Реализация в Украине международных стратегий по здоровому питанию населения

Обобщены положения международных стратегий, направленных на создание условий для обеспечения населения полноценным и рациональным питанием. Освещены государственно-управленческие и социально-медицинские аспекты проблем, связанных с нездоровым питанием. Обоснованы приоритетные направления решения этой проблемы в Украине.

Ключевые слова: международные стратегии, ВОЗ, питание, безопасность, нормативно-правовая база.

Lynnyk, S. O. Implementation in Ukraine International Strategies for Healthy Food of People

The provisions of international strategies aimed at creating conditions for people full and balanced diet are summarized. The state-administrative and socio-medical aspects of the problems associated with unhealthy diets are lighted up. The priorities to solve this problem in Ukraine are grounded.

Keywords: international strategies, WHO, food, safety, regulatory and legal framework.

